

Світлана МІТРЯЄВА,
кандидат історичних наук,
директор Регіонального філіалу
Національного інституту стратегічних
досліджень у м. Ужгород,
заслужений діяч науки і техніки України

КЛАСИФІКАЦІЯ АКТОРІВ ТРАНСКОРДОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ

На основі узагальнення методології існуючих дослідницьких концептів та теорій сформульовано авторський підхід до класифікації акторів транскордонної взаємодії. Ця розробка може бути застосована для аналізу явищ міжнародного життя та стати методологічною основою при проведенні соціологічних досліджень у галузі транскордонного співробітництва.

Ключові слова: актор, транскордонне співробітництво, держава, громадянське суспільство, міжнародні організації, регіон.

Незважаючи на велику кількість публікацій на тему транскордонного співробітництва як форми міжнародної взаємодії та його впливу на політико-соціальне буття держав та їх окремих регіонів, недостатньо розробленими в сучасній вітчизняній науці є методологія та інструментарій таких досліджень. Зокрема, це стосується і класифікації акторів транскордонної взаємодії. З точки зору українського дослідника В.І. Хоніна, побудова моделі системи міжнародних відносин передбачає виокремлення типологічних відмінностей компонентів цієї багатовимірної системи, визначення характеру ряду структур, які об'єднують її в цілісність, і розгляд притаманних їм механізмів взаємодії суб'єктів [6]. Тому *метою статті* є визначення основних акторів транскордонної співпраці та їх характеристик задля внесення чіткості у методологічний дизайн соціологічних досліджень у цій галузі.

Відомий французький соціолог А. Турен розрізняє поняття “*актор*”, “*суб’єкт*” і “*агент*”. Він підкреслює, що “... бути суб’єктом означає хотіти стати актором, тобто змінювати своє середовище, а не залишатися в повній залежності від неї” [7]. У теорії міжнародних відносин нерідко використовується також термін “*гравець*”, запозичений з інтеракціоністської соціології, прихильники якої нерідко надають йому перевагу над іншими термінами для позначення дійових осіб, включених у широкі мережі світової взаємозалежності. Саме тому досить часто трапляються у літературі такі терміни, як “*гра*” (“*простір гри*”) і “*ставки*” (“ставка” – як згода “гравця” з умовами та правилами гри, а головне – як готовність йти на ризик в ситуації невизначеності, заради досягнення своїх цілей). При цьому поняття “гравець” і “актор” часто використовуються як взаємозамінні. “Простір гри, – пишуть відомі французькі соціологи, – є сукупністю можливостей, в рамках якої різні актори, у відповідності з тим, як вони себе позиціонують в даний момент, виробляють, на основі об’єктивно наявних варіантів, стратегії, які підказують їм відкривати ставки» [7]. Що ж стосується найбільш поширеного в теорії міжнародних відносин терміна “*міжнародний актор*”, то під ним розуміється будь-яка дійова особа, яка бере активну участь у міжнародних процесах. Проте, як зазначає А. Турен, якщо основна властивість суб’єкта – бажання “не бути пішаком в системі”, то *особливість актора – це здатність діяти і вносити своєю діяльністю зміни в навколишнє середовище*. Одна з головних відмінностей актора від суб’єкта полягає в тому, що актор співвідноситься зі стратегією. Друга – в тому, що це поняття не мислиться до інтерсуб’єктивності. Нарешті, третя – в тому, що воно пов’язане з пошуком ідентичності.

Якщо перейти до класифікації акторів транскордонної взаємодії, то можна виділити такі їх рівні та типи.

1. Національний рівень (державні інститути).

Концептуально процес регіоналізації і відбувається здебільшого на національному рівні і сприяє зміцненню субнаціональних зв’язків, а процес євроінтеграції відбувається на наднаціональному рівні, втім ці два процеси є взаємопов’язаними і в деякій мірі

на сьогодні узгоджуються, наприклад, у досягненні консенсусу, що надає адекватну компенсацію інтересам окремих учасників, а також виявляється у конвергенції домовленостей в процесі формування єдиного економічного, монетарного союзу, оскільки потреби перерозподілу теж визначаються регіональною політикою [4].

Провідну роль у створенні та постійному вдосконаленні як концептуальних основ інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, так і реалізації місцевих програм та проєктів, відіграє саме *державна* через те, що вона є носієм загальнодержавних інтересів.

Уніфікованість правового поля, єдині ціни й тарифи, вільні потоки товарів і капіталу у межах країни є чинниками, сприятливими для поширення горизонтальної інтеграції відтворювальних процесів на підґрунті міжрегіонального співробітництва. Відсутність адміністративних важелів впливу на виробниче, маркетингове орієнтування діяльності підприємств посилює значущість саме ринкових важелів управління вибором контрагентів. Міжрегіональне співробітництво спирається на особисті контакти партнерів, що зумовлені господарськими потребами; спрямовується на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між регіонами [2]. Міжрегіональне співробітництво є інструментом вирішення внутрішніх проблем територій не на підґрунті конкуренції за залучення централізованих фінансових ресурсів, отримання бюджетних дотацій та субвенцій чи регіональних податкових преференцій, а на основі ефективнішого використання ресурсів розвитку регіону. Це веде до зменшення навантаження на державний бюджет щодо вирішення проблем місцевого, регіонального розвитку.

2. Міжнародні організації.

Сучасна теорія міжнародних відносин вже давно відійшла від трактування національних держав як єдиних акторів на міжнародній арені. Сама держава-нація у сучасному трактуванні – це юрисдикція над певною територією, політичний та адміністративний апарат, а також держава не визнає жодної вищої конституційної

влади за власну [9]. Проте, як відзначають дослідники, хоча поняття суверенність та незалежність часто використовуються як синонімічні, між ними таки є різниця: суверенітет – первинно юридична концепція, а незалежність – питання більш політичне. Деякі вчені поспішають заявити про занепад ролі держав на міжнародній арені та про зворотний процес нарощування впливу та значення недержавних акторів. Об’єктивні процеси потягли за собою формування нових теорій, що прагнуть пояснити нову реальність, зокрема теорія представників транснаціоналізму – «складної взаємозалежності» – Р.Когейна та Дж.Ная.

Якщо використовувати загальноприйняту класифікацію, то всі недержавні актори можуть бути віднесені до двох категорій: *міжнародні міжурядові організації (ММО)* (недержавні актори, створені державами-націями) та *міжнародні неурядові організації (МНО)* (недержавні актори, утворені групою осіб, бізнесменів чи інших соціальних сил) [8]. ММО – це добровільні об’єднання суверенних держав, утворені для втілення багатьох цілей, заради яких держави хочуть співпрацювати у рамках формальної структури і які не можуть реалізувати самостійно. Особливо активними у створенні ММО є сильніші держави, які бажають захистити свої інтереси. ММО можуть бути класифіковані за обсягом (глобальні та регіональні) і за функціями (політичні, економічні, соціальні та екологічні). ММО ніби доповнюють національні держави і відіграють значну роль, надаючи кошти для співпраці між цими політичними утвореннями. Вплив ММО залежить від здатності урядів держав-членів користуватися своїми власними резервами та силою. *Неурядові організації*, установи, які формуються недержавними суб’єктами або, принаймні, одна сторона з цих організацій не є державою. Є багато видів неурядових організацій, зокрема транснаціональні, організовані урядом, регульовані урядом, підприємницькі, громадських організацій, пропагандистські, і нібито антиурядові організації. Їхня кількість постійно збільшується, а їх вплив на міжнародну політику дедалі зростає. Неурядові організації, в свою чергу, також можна класифікувати, зокрема скориставшись підходом М. Атамана, який виділяє:

1) транснаціональні корпорації (великі корпорації, що мають свої філії та внутрішню ієрархію, а також діють одночасно в багатьох країнах);

2) національні та етнічні рухи (зокрема, мова йде про регіони, які об'єднують країни, на території яких проживає багато етнічних спільнот, що є релевантним визначенням щодо Карпатського регіону);

3) епістемічні спільноти (експерти та науковці, які займаються розвитком державної політики і забезпечують технічні знання для розширення міжнародної співпраці);

4) релігійні та гуманітарні організації (Рада Європи, Європейська Комісія з прав людини, Грінпіс, Міжнародна амністія та інші);

5) терористичні групи та структури, що займаються нелегальною торгівлею (людьми, наркотиками, зброєю, інше) [8].

Отже, недержавні суб'єкти міжнародних відносин відіграють важливу роль у зовнішній політиці та у процесі прийняття рішень національними державами та істотно впливають на їх зовнішньополітичну поведінку, маючи потенціал лобі не лише у внутрішній, але й у міжнародній політиці.

3. Регіональний інституційний рівень.

Ефективна адміністративна структура не лише на національному, а й на регіональному та місцевому рівнях є однією з вирішальних умов успіху державно-приватного партнерства. В контексті збалансованого сталого розвитку у регіональному вимірі особливого значення набуває комунальний сектор (оскільки він виконує соціальну функцію), який має значну питому вагу й виступає мультиплікатором розвитку економіки і забезпечення зайнятості громадян. Економічне зростання та демографічні зміни разом впливають на комунальні потреби з питань якості, кількості і розміщення ресурсів.

Місцевий та регіональний розвиток має вплив на економічний розвиток та ринок праці. За рахунок транскордонного співробітництва можна забезпечити зростання економічного потенціалу через обмін інформацією та спільну розробку проєктів у галузях:

- покращення туристичної інфраструктури, розробка та впровадження спільних проектів;
- розвиток сільського простору: розвиток сільського та лісового господарства, охорона довкілля, відновлення сіл, розвиток ремесел, послуг, туризму, збут товарів;
- розвиток професійного регіонального маркетингу;
- розвиток транскордонного регіонального планування як основи для вирішення завдань розбудови транскордонної інфраструктури та оптимального застосування громадських коштів;
- зміцнення підприємництва, розвиток малого і середнього бізнесу, підтримка місцевих ініціатив зайнятості;
- адаптація ринку праці;
- залучення ресурсів у сферу освіти, культури, охорони здоров'я [5, с. 315-316];

4. Громадянське суспільство.

Громадянське суспільство – складний і суперечливий феномен. З одного боку, він існує як історично мінливе явище, що не надається для редукціоністського пояснення; з іншого – це процес, у якому може бути виокремлена стійка тенденція до розкріпачення людини й перетворення підданого в громадянина на основі сталого виборювання недоторканності свободи і прав людини. Громадянське суспільство розгортається в аспектах здійснення і свободи обставинної, і свободи набутої. Але найвагомішою виявляється екзистенційна свобода самовизначення людини, оскільки з нею найтісніше пов'язана креативна етика відповідальності.

Р. Дарендорф виокремлював три головні ознаки громадянського суспільства. Першою ознакою він вважав розмаїття його складових, тобто максимальну поліструктурність. Другою – існування багатьох автономних організацій та інститутів. Третьою – специфічний «дух» цього суспільства, котрий він визначив як громадянську свідомість [1].

Доповнюваність (або субсидіарність) фіксується на рівні кооперації зусиль, здібностей та вмінь у суспільних взаємодіях і є виявом синергії, або суспільної впорядкованості на підставі проявлення індивідуальної і групової свободи дій. Складовим інсти-

тутом доповнюваності є те, що вона здійснюється в формах відповідальності, тобто утворює поле соціально-етичної взаємодії [3].

Список використаних джерел

1. *Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Ральф Дарендорф; пер. с нем. – М. : РОССПЭН, 2002. – С. 59.65.*
2. *Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / С.О. Біла – кер. авт. Колективу та інші – К. : НІСД, 2011. – 47 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/inovac_pidhod-d3220.pdf. – Назва з екрану.*
3. *Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія / Анатолій Карась. – Київ-Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 520 с.*
4. *Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів (1991-2007 роки) [Електронний ресурс] / Єва Бернадівна Кіш. - Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія. – Ужгород, 2008. – 39 с. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&ved=0CEYQFjAF&url=http%3A%2F%2Fwww.ucas.com.ua%2Fdownloads%2F%3Fpub%3D224&ei=WqKFUMjeJ8vmtOaJjICACO&usg=AFQjCNFgZ2RvN8xKAXiNZeBk8TLGDCWxRQ>. – Назва з екрану.*
5. *Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
6. *Типологія міжнародних систем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helen-koppel.narod.ru/033.htm>. – Назва з екрану.*

7. *Цыганков П.А. Актеры и факторы в международных отношениях и мировой политике [Электронный ресурс] / А.П. Цыганков. – Режим доступа : <http://www.twirpx.com/file/281413/>. – Назва з екрану.*
8. *Ataman M. The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States [Электронный ресурс] / Muhittin Ataman // Turkish Journal of International Relations. – Vol.2, No.1. – 2003. – Режим доступа : <http://www.alternativesjournal.net/volume2/number1/ataman2.pdf>. – Назва з екрану.*
9. *Williams TL. The Actors in International Politics [Электронный ресурс] / TL Williams. – Режим доступа : http://www.wadsworthmedia.com/marketing/sample_chapters/0534631894.pdf. – Назва з екрану.*

На основании обобщения методологии существующих исследовательских концептов, теорий и подходов определена основная классификация актеров трансграничного взаимодействия, которая может служить моделью для анализа явлений международной жизни и быть методологической основой при проведении социологических исследований в области трансграничного сотрудничества.

Ключевые слова: актер, трансграничное сотрудничество, государство, гражданское общество, международные организации, регион.

On the basis of summary of existing research methodology concepts, theories and approaches defined the basic classification of cross-border cooperation of actors that can serve as a model for analyzing the phenomena of international life and be the methodology of sociological research in the field of cross-border cooperation.

Keywords: actor, cross-border cooperation, the government, civil society, international organizations, region.